

Lingvistika, metodika

Irena Rosandić

PREMA ZNANSTVENOJ VERIFIKACIJI UDŽBENIKA ZA STRANE JEZIKE

UDK 371.671.1:800.73:803.0

Stručni pregledni članak. Primljen 3. 10. 1989.

Suvremena metodika nastave stranih jezika ne raspolaže teorijom udžbenika. Njezino uspostavljanje zahtijeva sveobuhvatan interdisciplinarnan znanstveni pristup te složena empirijska istraživanja koja stvaraju sigurnu osnovu za metodičko oblikovanje. Uvid u sadašnje domete daje prikaz kriterija za analizu udžbenika i pokušaja istraživanja udžbenika.

Usprkos mnoštvu novih vizualnih i zvučnih materijala (videa, radija, televizijskih i kompjutorskih materijala), udžbenik i dalje ostaje temeljno nastavno sredstvo u institucionaliziranoj nastavi stranih jezika. Uspostavljanje suvremene teorije udžbenika (njem. Lehrbuchtheorie, engl. textbooks' theory) nesagledivo je složen pothvat. Stručnjaci se posljednjih godina intenzivno bave istraživanjem, analizom i kritikom udžbeničkog materijala.¹ Kompleksnost udžbeničke tvorevine zahtijeva integrativan znanstveni pristup – uključivanje spoznaja drugih znanosti, poput lingvistike, semiotike, psiholingvistike, psihologije učenja, etnometodologije i ostalih znanosti relevantnih za koncepciju udžbenika te uspostavljanje odnosa sa spoznajama suvremene metodike nastave stranih jezika.

Spoznaje suvremene lingvistike o jeziku kao sistemu – lingvistički opisi i modeli – istražuju se s obzirom na njihovu primjenljivost i efikasnost u nastavi. Tek temeljito poznavanje, kako lingvističkog modela, tako i mogućnosti metodičkog oblikovanja nastavnog procesa, omogućava uspostavljanje odrednica jezičnog gradiva gramatičkog modela i progresije u udžbeniku. Rezultati istraživanja tekstnih zakonitosti u lingvistici teksta integriraju se u sadržaj nastavnog procesa, u jezično gradivo i u kompleks strategija razvijanja jezičnih djelatnosti. Budući da danas već raspolažemo rezultatima istraživanja u odnosima koherentnosti slike i teksta (njem. Bild-Text-Kohärenz), o ulozi boje, "picture reading", te o percepciji teksta², spoznaje semio-

¹ Usporedi priloge u DaF 1984/4, Herder-Institut, Leipzig, s međunarodnog simpozijuma autora udžbenika, str. 229–240. Usp. Latour, Bernd, Lehrwerkanalyse und Lehrwerkkritik, u: Ehnert, Rolf (Hrsg.), *Einführung in das Studium des Faches Deutsch als Fremdsprache*, Verlag Peter Lang, Frankfurt am Main, Bern, 1982, str. 90–105. Usp. Kleppin, Karin, Lehrwerkkritik, Lehrwerkanalyse, Lehrwerkforschung, u: *InFo DaF* 1984/1985, 4, str. 16–23.

² Usp. Korzeniewski, Jan, Bild-Text-Beziehungen im Fremdsprachenunterricht, u: *InFo DaF*, 1987/2, 111–120. Usp. Weidenmann, Bernd, Psychische Prozesse beim Verstehen von Bildern, Hueber, 1988.

tike nužno se uključuju u suvremenu koncepciju udžbenika. Suvremena teorija udžbenika uspostavlja odnos između teorije razredne interakcije (engl. classroom discourse) i teorija o jeziku kao komunikacijskom sredstvu — o jezičnim radnjama, govornim činovima, intencijama, situacijskim modelima, komunikacijskim postupcima (KV-Kommunikationsverfahren) te teorijama o verbalnom ponašanju u etno-metodologiji i sociolingvistici. Teorija udžbenika temelji se na spoznajama o učenju i usvajanju stranih jezika u psiholingvistici i teorijama o kognitivnom i mehaničkom učenju u psihologiji. Predmet istraživanja suvremenih metodičara su i spoznaje u pedagogiji o odnosu “učenik–udžbenik–nastavnik”.³

Razinu znanstvene svijesti o udžbeničkoj problematici ilustriraju izvještaji sa znanstvenih simpozija i malobrojni članci koji se bave pojedinim aspektima udžbenika te kriteriji za analizu i vrednovanje udžbenika (njem. Kriterienkataloge). “Svrha je popisa kriterija da nastavnike pripreme za izbor odgovarajućeg udžbenika; ti kriteriji od početka nameću određenu odluku, ne ispunjavaju postavljene ciljeve. Priprema pomoću kataloga kriterija uspješna je ako nastavnik donese odluku o izboru udžbenika uspostavljanjem odnosa između vlastitog sustava vrijednosti i drugih sustava vrijednosti”.⁴

“Mannheimer Gutachten”⁵ jedan je od prvih pokušaja sistematiziranja odrednica analize udžbenika. Zadatak da prouči i ocijeni postojeće udžbenike za njemački kao strani jezik u Saveznoj Republici Njemačkoj povjerio je Ured za vanjske poslove 1974. devetorici istaknutih zapadnonjemačkih lingvista i metodičara.⁶ Važnost ovog zadatka ovako ocjenjuje Ulrich Engel u predgovoru:

“Ako shvatimo da takav pothvat donosi dragocjena iskustva, razvija kritičku svijest o metodama i suradnju koja se ne podrazumijeva sama po sebi, bit će nam žao ako ne uslijede slični pokušaji.”⁷

Taj popis kriterija donosi odrednice raščlanjene s obzirom na tri područja: metodiku, lingvistiku i lingvopragmatiku.⁸ Odrednice u sklopu područja metodike odnose se na ciljeve učenja i metode, strukturu udžbenika, rad s udžbenikom, vještine koje se učenjem i podučavanjem prema učeniku razvijaju, vježbe koje udžbenik sadrži i jezično–metodičku koncepciju kao posebna područja unutar kojih se dalje diferenciraju. Lista kriterija za ocjenjivanje udžbenika za njemački kao strani jezik (stanje 1. 2. 1977) sadržavala je od točke 1 do točke 7 metodičke odrednice, premda nije moguće razlučiti metodičke i lingvističke odrednice u točki 7.

3 Rösler, Dittmar, *Lernerbezug und Lehrmaterialien DaF*, Julius Groos Verlag, Heidelberg, 1984.

4 Henrici, Gert, *Studienbuch: Grundlagen für den Unterricht im Fach Deutsch als Fremd- und Zweitsprache (und anderer Fremdsprachen)*, Ferdinand Schöningh, Paderborn, München, Wien, Zürich, 1986.

5 *Mannheimer Gutachten*, Julius Groos Verlag, Heidelberg, 1977.

6 Bili su to Ulrich Engel, Wolfgang Halm, Hans-Jürgen Krumm, Wolf-Dieter Ortman, Robert Picht, Dietrich Rall, Walter Schmidt, Gerhard Stickel, Klaus Vorderwülbecke i Alois Wierlacher.

7 Engel, Ulrich, *Mannheimer Gutachten*, predgovor.

8 Termin “lingvopragmatika” nalazimo kod Kremzera, Nikole, *Osnove metodike nastave njemačkog jezika* u značenju njemačkog termina “Landeskunde” i engleskog termina “culture and civilization”. “Reč je o socijalno–ekonomskim, kulturnim, geografskim i historijskim sadržajima i društveno–političkom uređenju zemalja njemačkog jezičnog područja, kao i o životu, običajima i tradiciji naroda koji na tom području žive.”

Osnove metodike nastave njemačkog jezika, Zavod za udžbenike, Beograd, 1983, str. 26.

Primjeri

1. **Ciljevi učenja i metode**
  - 1.1. Upute za nastavnika
    - 1.1.1. Opći podaci o cilju i osnovama
    - 1.1.2. Opisi ciljeva
    - 1.1.3. Podaci o skupini ciljeva i pretpostavkama učenja
    - 1.1.4. Podaci o stručno-znanstvenim i metodičkim polazištima kao i o polazištima teorije učenja
Pitanja: Sadrži li udžbenik takve upute? Da li su po mišljenju recenzentata ispravne i korisne?
  - 1.2. Upute za učenika
    - 1.2.1. Podaci o ciljevima
    - 1.2.2. Upute za samostalan rad (pretpostavke / postupci / ekonomiziranje)
Pitanja kao uz 1. 1.
  - 1.3.1. Da li je udžbenik usmjeren prema određenom cilju? (nije jasno / nije prisutno / certifikati / diplome / stručni ispiti, npr. ispit iz jezika na univerzitetu i sl.)
(itd.)
2. **Struktura udžbenika**
  - 2.1. Opća građa
    - 2.1.1. Da li su sve lekcije na isti način organizirane?
    - 2.1.2. Slijede li lekcije / sadržajno-situacijsku progresiju?
    - 2.1.3. Da li su jezična / situacijska težišta u lekcijama izdvojena?
    - 2.1.4. Postoji li sadržajna povezanost među lekcijama (lajtmotivi, veze)?
    - 2.1.5. Da li su tekstovi raspoređeni po lekcijama s obzirom na vrste tekstova ili situacijske tipove?
    - 2.1.6. Da li se lekcije dopunjuju? (gramatička dopuna / rječnik / ispitni listići / radni listovi / zvučne vježbe / folije / ostalo)?
  - 2.2. Građa lekcije
    - 2.2.1. Fonetički dio / tekst / gramatički dio odnosno vježbe / prijevodne vježbe / leksički dio / testovi za samokontrolu i kontrolu nastavnika / pripadajuće zvučne vježbe
(itd.)
3. **Korištenje udžbenika**
  - 3.1. Samostalan rad s udžbenikom (strogo programiran, djelomično, nije programiran)
  - 3.2. Nastava u razredu (udžbenik kao vodeći medij, kao sredstvo diferenciranja)
  - 3.3. Podudaraju li se lekcija i nastavna jedinica?

4. Vještine

- 4.1. Koje vještine se razvijaju? (slušanje s razumijevanjem / čitanje s razumijevanjem / imitativno govorenje / produktivno govorenje / pisanje)
- 4.2. Kako se razvijaju te vještine? (istodobno / jedna za drugom redom / s obzirom na težišta)
- 4.3. Da li se dovoljno razvijaju (s obzirom na cilj?)

5. Vježbe

- 5.1. Oblici vježbi (supstitucijske, vježbe preoblike ili transformacijske i druge)
- 5.2. Da li su oblici vježbi obrazloženi?
- 5.3. Služe li vježbe ponavljanju gramatike/leksika?
- 5.4. Da li su vježbama obuhvaćeni osim paradigmatičkih i sintagmatski odnosi?
- 5.5. Postoje li povezanosti slične dijalogu među ili unutar pojedinih vježbi i među vježbama i tekstovima?
- 5.6. Da li su vježbe integrirane u lekcije?
- 5.7. Vrednovanje vježbi s obzirom na motivaciju i aktiviranje učenika.

6. Jezično–didaktička koncepcija

- 6.1. Metodički pristup
    - 6.1.1. Da li je metodički pristup tradicionalan (gramatičko–prijevodni / monolingualan / audiovizualan / miješanog oblika (navesti!) / nije moguće navesti jasnu metodičku koncepciju?
    - 6.1.2. Dobiva li nastavnik dovoljnu pomoć za ostvarenje metodičke koncepcije?
    - 6.1.3. Kako se pristupa problematici jednojezičnosti u udžbeniku?
  - 6.2. Progresija (prespora/prenagla; linearna/koncentrična; neko drugo svojstvo progresije)
  - 6.3. Semantizacija (dvojezična [prijevod, glosari na stranom jeziku i sl.] / vizualiziranjem / opisna / kontekstualna / paradigmatička)
  - 6.4. Gramatika
    - 6.4.1. Da li je gramatika eksplicitno sadržana u udžbeniku? (u nastavnom materijalu [gramatika za učenike] / u predgovoru, priručniku za nastavnike [gramatici za nastavnike])
    - 6.4.2. Vrsta korištenih termina i pravila (formalno–deduktivna / induktivno–operativna / metaforičko–sugestivna / implicitna (skrivena u vježbama / drugačija ili neprepoznatljiva)
    - 6.4.3. Izričito upućuje na određene gramatičke teorije ili škole? (tradicionalnu gramatiku / školsku gramatiku koja se temelji na gramatici latinskog jezika / na gramatiku sadržaja / strukturalističku gramatiku (distribucionalizam) / funkcionalnu gramatiku / gramatiku zavisnosti / gramatiku glagola / generativno–transformacijsku gramatiku / druge (koje?) / hibridne (eklektičke) gramatike (specificirati)
- (itd.)

7. **Njemački: određenje, tekstovi**
  - 7.1. Predgovor, priručnik za nastavnika: nalazimo li informacije o vrsti i opsegu isječka njemačkog jezika koji se prezentira?
  - 7.2. Jezični registri, pragmatika
    - 7.2.1. Regiolekti
    - 7.2.2. Sociolekti
    - 7.2.3. Stručni jezici
    - 7.2.4. Uvjeti korištenja
  - 7.3. Da li se navode kriteriji ograničavanja upotrebe?
    - 7.3.1. Granice gramatičke kompleksnosti
    - 7.3.2. Ograničenje leksika
    - 7.3.3. Pragmatičko ograničavanje (govorni / pisani jezik / određene vrste teksta / stručni jezik / razine stila itd.)
  - 7.7. Autentičnost tekstova
    - 7.7.1. Imaginativni tekstovi / ekspozitorni tekstovi (novine / stručne knjige / referencijalne knjige, tonski dokumenti)
    - 7.7.2. Kako su tekstovi preuzeti? U izvornom obliku bez promjene / s adaptacijom / skraćeni / nije vidljivo.
    - 7.7.3. Da li je riječ o tekstovima koje autor udžbenika piše specijalno za nastavne potrebe?
(itd.)
  - 7.9. Građa tekstova
    - 7.9.1. Da li se građa teksta gramatički obrađuje?
    - 7.9.2. Eksplicitno oblikovanje teksta
    - 7.9.3. Implicitno oblikovanje teksta
    - 7.9.4. Koneksija dijaloga
8. **Fonetika i fonologija**
(itd.)
  - 8.2. Prozodija
    - 8.2.1. Akcent riječi
    - 8.2.2. Akcent rečenice odnosno iskaza, intonacija
(itd.)
9. **Morfologija i sintaksa**
  - 9.1. Morfemi i riječi
    - 9.1.1. Klase riječi
(itd.)
  - 9.4. Rečenica
    - 9.4.1. Rečenice i iskazi
(itd.)

10. **Leksik**
  - 10.1. Značenje riječi
  - 10.2. Raščlamba rječnika
  - 10.3. Tvorba riječi

11. **Kontrastivnost**
  - 11.1. Da li se vodi briga o materinskom jeziku učenika?
  - 11.2. Da li se obrađuju strukturalne razlike između materinskog jezika i jezika-cilja?
  - 11.3. Na koji način se vrše usporedbe? (u situacijama, uspoređivanjem rečeničnih struktura na temelju prijevodne ekvivalentnosti / uspoređivanjem na morfološkoj razini / leksičkim uspoređivanjem / uspoređivanjem na fonetsko-fonološkoj razini)
(itd.)

12. **Tematski ciljevi**
  - 12.1. Da li se uspostavljaju veze između nastave jezika i kulture? (implicitno/eksplicitno)
  - 12.2. Da li su podaci primjereni adresatima i usmjereni na njih?
  - 12.3. Da li su u skladu s udžbenikom?
  - 12.4. Postoje li podaci o planiranju informacija?

13. **Komunikacija, društvo, situacije**
  - 13.1. Da li je izbor tekstova primjeren adresatima?
  - 13.2. Da li se tekstovi objašnjavaju kao dijelovi jedne komunikativne radnje?
  - 13.3. Da li se tematiziraju neverbalni faktori komunikacije?
  - 13.4. Mogu li tekstovi služiti kao primjeri pisane i govorene komunikacije primjereni situaciji? (smještanje u kontekst)
  - 13.5. Vode li tekstovi razumijevanju relevantnih situacija?
  - 13.6. Da li je izbor tekstova orijentiran prema razvijanju socijalne kompetencije?
  - 13.7. Koji se tekstovi preferiraju?
  - 13.8. Koji se dijelovi društvene stvarnosti prezentiraju?
(itd.)

14. **Kulturna geografija, relativiziranje kulture, slika Njemačke**
(itd.)
  - 14.5. Postoji li perspektiva relativiziranja kulture? (perspektiva je sužena na SR Njemačku / uključene su i druge zemlje njemačkog govornog područja (koje?) / povijesne perspektive / internacionalna ispreplitanja / uzimanje u obzir i uspostavljanje relacija s kulturom adresata / kulturno-povijesni aspekti)
(itd.)

Usporedimo li ovaj katalog kriterija vrednovanja udžbenika s katalogima koji nastaju vremenski nešto prije te s onima koji su uslijedili kasnije, uočavamo njihovu determiniranost zbivanjima, spoznajama i stavovima koji u metodici nastave stranog jezika tog trenutka prevladavaju.⁹ Dok u popisu kriterija D. Köpfa uspostavljenih za analizu audiovizualno koncipiranih udžbenika, uz ciljeve i sadržaje, središnje mjesto zauzimaju mediji, G. Neuner u katalogu kriterija osobitu pažnju pridaje “otvorenoj koncepciji”. Riječ je o metodičkoj koncepciji koja nastavniku nudi više različitih mogućnosti (npr. različite uvode u novo gradivo, različite postupke obrade gramatičkog gradiva, semantizacije, rada na tekstu, različite oblike vježbi) i na taj način omogućuje slobodu u oblikovanju nastave u skladu s vlastitim predodžbama i predodžbama učenika. Budući da je takva koncepcija prema nastavniku zahtjevnija i pretpostavlja svijest o vlastitom stavu, principima, ciljevima, potrebama i stavovima učenika, središnje mjesto u popisu kriterija zauzimaju pitanja:

- 2.1.1. Koji ciljevi su prema vašem mišljenju bitni u nastavi engleskog jezika? U skladu s kojim načelima oblikujete nastavu?
- 2.1.2. Što očekujete od dobrog udžbenika engleskog jezika?
- 2.1.3. Kakav udžbenik je potreban vašem razredu?¹⁰

Spomenutim katalogima kritičari s pravom predbacuju nesistematičnost, subjektivnost, nedostajanje obrazložene metodičke koncepcije i bibliografskih jedinica.

Novi popis odrednica¹¹ ustanovljen 10/11. travnja 1987. na sjednici Savjeta Goetheova instituta odnosi se samo na tekstove u udžbenicima za njemački kao strani jezik i sadrži 34 odrednice:

1. Izbor tekstova	18. Diskretnost
2. Izvorni tekstovi	19. Spokojnost
3. Obilježje tekstova	20. Tabui
4. Autori	21. Njemačko jezično područje
5. Tekstovi stranaca	22. Varijante njemačkog jezika
6. Tekstovi izvan udžbenika	23. Povijesna djela
7. Dodatni materijali	24. Doba nacizma
8. Didaktičko–metodički kontekst	25. Aktualnost
9. Skraćenja	26. Globalna mišljenja u slikama
10. Adresati	27. Zanimljive pojedinosti
11. Interkulturalni tekstovi	28. Indirektnost

⁹ Usporedi katalog kriterija koji polazi od audiovizualne metodičke koncepcije: Köpf, D., *Audiovisuelle Lehrwerke: Probleme und Beurteilungskriterien*, Ein Erfahrungsbericht, u: *PRAXIS*, 1975, 1, str. 52–65.

Usp. Neuner, G., *Zur Analyse fremdsprachlicher Lehrwerke*, Frankfurt, 1979, str. 5–39.

Knapp–Potthof, A., *Fremdsprachliche Aufgaben, Ein Instrument zur Lernmaterialanalyse*, Tübingen, 1979.

Barkowski, H., u. a., *Deutsch für ausländische Arbeiter*, Gutachten zu ausgewählten Lehrwerken, Königstein, 1980.

¹⁰ Neuner, G., *Zur Analyse fremdsprachlicher Lehrwerke*, Frankfurt, 1979, str. 5–39.

¹¹ Texte in Lehrwerken des Deutschen als Fremdsprache, Vierunddreißig Maximen, Beirat Deutsch als Fremdsprache des Goethe–Instituts, *InFo DaF* 15, 1988/2, str. 188–194. Savjetu koji je donio 34 odrednice tekstova u udžbenicima pripadali su poznati stručnjaci za njemački jezik: Harald Weinrich, Hans–Jürgen Krumm, K.–R. Bausch, Reinhold Freudenstein, Siegfried Grosse, Peter von Polenz, Heinz Rupp i Walter Müller–Seidel.

12. Usmeni tekstovi	29. "Querelles allemandes"
13. Dijalozi	30. Reklama
14. Žene i muškarci	31. Kritika Njemačke
15. Komičnost	32. "Njemačko pitanje"
16. Literarni tekstovi	33. Metodička kritika
17. Pjesme	34. Udžbenička kritika

Svaka odrednica odnosi se na jedan aspekt teksta koji se u njezinu sklopu razrađuje. Stječe se dojam da su autori tih odrednica željeli obuhvatiti što više aspekata unutar različitih perspektiva. Smatramo, međutim, da je riječ o nesređenom mnoštvu koje zahtijeva osustavljenje, što je i ostvarivo uspostavljanjem nadređenih razina: didaktičko–metodičke (izbor tekstova, dodatni materijali), jezične (varijante njemačkog jezika, obilježja tekstova, usmeni i pismeni oblici, žanrovi), razine interkulturalizma (tekstovi stranaca na stranom jeziku, interkulturalni tekstovi, tabui, povijesna problematika, doba nacizma, kritika Njemačke), te psihološke (diskretnost, spokojnost, motivacija) i semiotičke.

U nedostatku sveobuhvatnih i pouzdanih odrednica svi navedeni popisi kriterija služe kao korisna orijentacija za nastavnike praktičare, autore i kritičare udžbenika. U praksi se najčešće zaobilaze i izbjegavaju dugačke i detaljne liste kriterija uz obrazloženje da ugrožavaju kreativnost stvaranja udžbenika i izvođenje nastave. Smatramo, međutim, da refleksija o spomenutim kriterijima te upoznavanje s najnovijim teorijama i empirijskim spoznajama suvremene metodike nastave stranih jezika omogućuje sveobuhvatnije sagledavanje te složene problematike i ne sputava, već otvaranjem novih pogleda i širenjem horizonata upravo potiče kreativnost nastavnika. Zato se u eri novih empirijskih i teorijskih dostignuća istraživanja procesa učenja jezika ne zadovoljavamo kreativnošću utemeljenoj samo na intuiciji, instinktu i iskustvu.

Analiza udžbenika za njemački jezik u kontekstu suvremenih metodičkih teorija¹² pokazuje napredak u odnosu na prethodne udžbenike, ali i stanovite nedostatke.

Udžbenici za VII. i VIII. razred osnovne škole, "Mit Deutsch dabei", izišli u izdanju "Školske knjige" 1986. i 1987. razlikuju se od udžbenika "Wir sprechen Deutsch" (Školska knjiga, 1979) izborom i organizacijom tekstova unutar tematskih cjelina, sustavom vježbi za razvijanje jezičnih djelatnosti, koncepcijom nastave sociokulturnih sadržaja i nastave gramatike. Napredak čine diferenciranje tekstova s obzirom na jezične djelatnosti, koherentnost teksta i vježbi, razvijanje sposobnosti i vještina dosad zanemarenog monološkog govorenja te uvođenje vježbi prevodenja. "Mit Deutsch dabei" ne polazi, međutim, od suvremene teorije čitanja, ne sadrži pripremne vježbe recepcije, a ni vježbe razvijanja tehnika čitanja. Udžbenici "Überlege, und sage es auf Deutsch" (Školska knjiga, 1986, 1987, 1988) temelje se na jedinstvenoj koncepciji gramatike – detaljno razrađenoj vertikalno spiralnoj progresiji, pri čemu se posebna pažnja poklanja procesima razumijevanja i samostalnog učenja. Radni priručnik uz iscrpna objašnjenja jezičnog gradiva sadrži upute o odgovarajućem načinu njegova usvajanja – o strategijama samostalnog učenja.

¹² Rosandić, I., Nova generacija udžbenika za njemački jezik u kontekstu suvremenih metodičkih teorija, 3 nastavka, Školske novine, broj 1 (5. siječnja 1988), broj 2 (siječnja 1988), broj 3 (12. siječnja 1988)

Udžbenici "Kontaktsprache Deutsch", 1 i 2, težište stavljaju na izbor tekstova i vježbi. Unutar jedne tematske cjeline izmjenjuju se tekstovi različitih žanrova, tipova i vrsti, te vježbe provjere razumijevanja, monološkog i dijaloškog govorenja i usvajanja gramatičkog i leksičkog gradiva. Pritom su neki tipovi vježbi u potpunosti razrađeni (provjere razumijevanja), dok nedostaju, naprimjer, vježbe pripreme recepcije (upute za čitanje i slušanje, razlikovanje tehnika recepcije).

Danas se postavlja zahtjev da se popisi odrednica za analizu i kritiku udžbenika temelje na dokazanim teorijskim i empirijskim osnovama. Empirijska istraživanja udžbenika suočavaju se s problemom uvjetovanosti udžbenika i kompleksa faktora u nastavi stranog jezika. Udžbenik se ne može promatrati izdvojeno, te takva istraživanja obuhvaćaju uz psihološke i sociološke faktore nastavnika i učenika, razredne interakcije i opće metodičke i specifične metodičke faktore.

Svrhu i učinak istraživanja i složenost područja pokušava dovesti u odnos Karin Kleppin¹³.

Učinak, svrha istraživanja	Područje koje se istražuje
Upute za izradu udžbenika	– istraživanje vanjskih faktora izrade udžbenika (nastavnog programa i plana, organizacije školske ustanove/institucije, uvjeta i situacije u politici stranih jezika)
	– istraživanje unutarnjih faktora (faktora koji se odnose na nastavnika — stav nastavnika, njegovo obrazovanje; faktora koji se odnose na učenika — dob, socijalna pripadnost, psihološki faktori poput iskustva s učenjem drugih jezika)
	– istraživanje faktora specifičnih za predmet (npr. lingvistike, sadržaja, literature, kulture i civilizacije, vrsta teksta, nastavnih ciljeva, metoda, organizacijskih oblika, oblikovanja nastavnog gradiva, faktora psihologije nastave stranih jezika)
	– vrednovanje udžbenika na temelju diskutiranih kriterija
	– testiranje udžbenika u praksi (individualni i grupni izvještaji)
	– empirijska istraživanja o učinku udžbenika na nastavnika i učenika

¹³ Kleppin, Karin, Lehrwerkkritik, Lehrwerkanalyse, Lehrwerkforschung, u: InFo DaF, 1984/85, 4, str. 16–23.

Učinak, svrha istraživanja	Područje koje se istražuje
Upute za nastavnika (izbor udžbenika, pomoć za izbor i izradu alternativnih i dodatnih materijala)	– vrednovanje udžbenika na temelju diskutiranih kriterija
	– udžbenik u praksi – testiranje (individualno i grupno)
	– učinak udžbenika – empirijsko istraživanje
Daljnji razvoj istraživanja udžbenika, osobito pronalaženje i razvoj novih metoda	– analiza kriterija u vidu diskusije
	– mogućnosti empirijskog istraživanja – diskusija

Udžbenici se istražuju različitim metodama. Jedna od metoda je anketiranje i intervjuiranje učenika o udžbeniku. Pritom je potrebno, koliko je to moguće, odvojiti rad nastavnika s udžbenikom kao utjecaj na učeničke odgovore o samom udžbeniku. To je posebno posebno napomenuti kako se učenički odgovori ne bi odnosili na uspješan ili neuspješan odnosno atraktivan ili manje atraktivan rad nastavnika s tim udžbenikom, što je iskustvo s anketama pokazalo. Upitnici koji se odnose na udžbenik sadrže pitanja s obzirom na izgled udžbenika, opremu (slike, organizaciju), zanimljivost i primjerenost tema i tekstova (poticaje za razmišljanje i daljnji rad), primjerenost gramatičkih objašnjenja (razumljivost, korisnost), sadržajnu i formalnu primjerenost vježbi te učenikovu procjenu učinka udžbenika.

Rezultate dobivene anketiranjem i intervjuiranjem učenika upotpunjujemo rezultatima dobivenim metodom intervjuiranja i anketiranja nastavnika. Pitanja koja se upućuju nastavniku odnose se na opće i jezične ciljeve, sadržaj i metodičku koncepciju. Posebno mjesto danas zauzimaju pitanja koja se odnose na nastavu sadržaja kulture i civilizacije te na učinak takvog prikaza na odnos prema polaznoj kulturi.

Tako dobiveni rezultati uspoređuju se i po potrebi korigiraju s obzirom na rezultate koji se dobivaju metodom grupne diskusije u kojoj sudjeluju nastavnici i učenici, te promatrači diskusije. Sudionici raspravljaju o prethodno formuliranim pitanjima. Premda je takve diskusije teško egzaktno vrednovati, njihova prednost je mogućnost koja se pruža i nastavniku i učeniku da iznesu činjenice koje istraživači nisu uzeli u obzir.

Izuzetno korisne podatke dobivamo metodom istraživanja koju nazivamo "slagalica" ili "Lehrwerkpuzzle". Nastavnici i učenici dobivaju zadatak da udžbenički materijal koji ne poznaju, a koji smo prethodno izrezali na najmanje moguće cjeline, organiziraju u skladu sa svojim potrebama i stavovima u veće cjeline – lekcije. Pritom imaju slobodu da ispuštaju ono što im se čini nepotrebnim i da dodaju bitno i korisno. U slagalici je moguće ostaviti i prazna mjesta za nove prijedloge koje učenici mogu napisati na materinskom jeziku. Vrednovanje dobivenih kombinacija je složeno, pa je takav postupak moguće koristiti kao dopunu drugim metodama istraživanja.

Istraživanje učinka udžbenika moguće je provesti metodom usporedbe rezultata. Učenici čije znanje testiramo odabiru se postupkom slučajnog uzorka. Pritom treba prethodno provjeriti da je nastavnik u radu striktno slijedio ciljeve udžbenika.

Promatranje razredne interakcije još je jedna od metoda istraživanja udžbenika. Pri promatranju pažnju možemo usmjeriti na pojedine faktore koji nas osobito zanimaju. Tako je, naprimjer, Raabe¹⁴ zabilježio i analizirao pitanja koja su učenici postavljali u vezi s inputom u udžbeniku. Tom metodom moguće je ispitati različite reakcije učenika.

Budući da je istraživanje udžbenika moguće samo u okviru istraživanja međusobnog odnosa i uvjetovanosti udžbenika i cijelog kompleksa faktora u nastavi stranog jezika, nijedna od spomenutih metoda istraživanja ne može u potpunosti i sa sigurnošću dati pouzdane i valjane rezultate, što rješavamo međusobnim upotrijebljenjem rezultata dobivenih različitim metodama. Riječ je o izuzetno složenom zadatku – uspostavljanju optimalnog odnosa između dvaju razina, teorijske i praktičke (praktične), u sklopu kojeg se vodi briga o najrazličitijim faktorima (od jezične i obrazovne politike, nastavnih planova i programa, interesa izdavača i obrazovnih institucija do psiholoških faktora ličnosti učenika, učenja i grupne dinamike). Tako istraživanje udžbenika kao temelj teorije udžbenika svoju perspektivu pronalazi isključivo u timskom radu i suradnji stručnjaka različitih profila.

LITERATURA

- Barkowski, H. u. a., *Deutsch für ausländische Arbeiter, Gutachten zu ausgewählten Lehrwerken*, Königstein, 1980.
- Henrici, Gert, *Studienbuch: Grundlagen für den Unterricht im Fach Deutsch als Fremd- und Zweitsprache (und anderer Fremdsprachen)*, Studienbücher Sprach- und Literaturdidaktik. Schöningh, Paderborn, 1986.
- Kleppin, Karin, Lehrwerkkritik, Lehrwerkanalyse, Lehrwerkforschung, u: *Informationen Deutsch als Fremdsprache*, 1984/85, 4, str. 16-23.
- Köpf, D., Audio-visuelle Lehrwerke: Probleme und Beurteilungskriterien, Ein Erfahrungsbericht, u: *PRAXIS*, 1975, 1, str. 52-65.
- Knapp-Potthof, A., *Fremdsprachliche Aufgaben. Ein Instrument zur Lernmaterialanalyse*, Tübingen, 1979.
- Korzeniewski, Jan, Bild-Text-Beziehungen im Fremdsprachenunterricht, u: *Informationen Deutsch als Fremdsprache*, 1987/2, str. 111-120.
- Kremzer, Nikola, *Osnove metodike nastave njemačkog jezika*, Zavod za udžbenike, Beograd, 1983.
- Latour, Bernd, Lehrwerkanalyse und Lehrwerkkritik, u: Ehnert, Rolf: *Einführung in das Studium des Faches Deutsch als Fremdsprache*, Verlag Peter Lang, Frankfurt am Main, 1982, str. 90-105.
- Mannheimer Gutachten*, Julius Groos Verlag, Heidelberg, 1977.
- Neuner, Gerhard, *Zur Analyse fremdsprachlicher Lehrwerke*, Frankfurt, 1979.
- Raabe, Horst, Ist "ne...pas" denn keine doppelte Verneinung? u: Gnutzmann, C., Stark, G. (Hrsg.), *Grammatikunterricht*, Beiträge zur Linguistik und Didaktik des Fremdsprachenunterrichts, Narr, Tübingen, 1982, str. 61-100.

¹⁴ Raabe, H., Ist 'ne...pas' denn keine doppelte Verneinung? Die Analyse von Fragereaktionen in ihrer Bedeutung für die Vermittlung von Fremdsprachen, u: Gnutzmann, C., Stark, G. (Hrsg.): *Grammatikunterricht*, Beiträge zur Linguistik und Didaktik des Fremdsprachenunterrichts, Narr, Tübingen, 1982, str. 61-100.

Rösler, Dittmar, *Lernerbezug und Lehrmaterialien DaF*, Julius Groos Verlag, Heidelberg, 1984.

Texte in Lehrwerken des Deutschen als Fremdsprache, Vierunddreißig Maximen, u: *Informationen Deutsch als Fremdsprache*, 15, 1988/2, str. 188–194.

Weidenmann, Bernd, *Psychische Prozesse beim Verstehen von Bildern*, Hueber, 1988.

Zur Verifizierung der Lehrbücher in Fremdsprachen

Zusammenfassung

In diesem Beitrag wird auf den Mangel an einer konsistenten, empirisch abgesicherten in der Fremdsprachendidaktik hingewiesen. Einen Einblick in den bisherigen Stand der Lehrwerkanalyse und Lehrwerkkritik bietet die Darstellung der Kriterienkataloge. Abschließend werden empirische Untersuchungsmöglichkeiten skizziert.